

»Mintha nyilasok csinálták volna...«

[AZ INTERJÚ ELÉ]

[1]

Meglehető távolságban kell kezdenem.

Sok évvel ezelőtt ismeretségbe kerültem egy idős házaspárral. A férfi eredeti tehetségű festőművész, akinek műveit addigra már megtanultam becsülni; a feleség oly kedves, kellemes egyéniség, hogy a képzőművészek kisvilágában mindenki csak Ancsillaként ismeri (e nevet a férje kreálta az Annából). Szimpátiájukba, bizalmukba fogadtak, és egy idő után, már családi dolgaikról esvén szó, egyszer csak azt mondta az asszony: „Amikor szegény aput... már haldokló állapotban... kitették az ávórol...”

Az első percben meg sem értettem. A „kitették az ávórol” kifejezés mást is jelent, azt, hogy elbocsátották az egykori Államvédelmi Hatóság kötelekéből. S mit értsek azon, hogy „már haldokló állapotban” tették ki?

Csak lassan bontakozott ki döbbszemem előtt a családi tragédia. Később az idős hölgy fivérével is megismerkedtem, vele is elmondattam emlékeit. Így jött létre, akkor még a közreadás minden reménye nélkül, *Két hangon egy apáról* című interjúm.

Az apa, akinek kálváriáját fia és lánya elbeszéli, Domonkos Miksa volt, a Budapesti Izraelita Hitközség főtitkára, aki már visszavonult, nyugdíjas éveit töltötte, amikor lefüggönyözött fekete kocsin érte jöttek. 1953. április 7-én, vagyis Sztálin halála után egy hónappal. És két nappal azután, hogy a magyar sajtóban is megjelent a Szovjetunió belügyminisztériumának közleménye, miszerint „a kártevással, kémkedéssel és a szovjet állam aktív vezetőivel szemben terrorista cselekmények elkövetésével vádolt” zsidó orvosok csoportját „teljesen rehabilitálták” és szabadlábra helyezték. (Már akit nem vertek agyon, mert sajnos ilyen is volt. Ott is.)

Domonkos Miksát azzal vitték el, hogy „csak egy félórás kis beszélgetésre” kérik. Több mint hét hónapig tartották bent. November 13-án pedig telefonon értesítették a családot, hogy meglátogathatják az egyik közkórházban, ahová – mint utóbb kiderült – már haldokló állapotban szállították be rabtartói. Hogy milyen ügyben tartóztatták le és fosztották meg életerejétől, hátralévő éveitől, nem árulták el. A fiának, amikor már apja halála után érdeklődni próbált, gúnyosan így felelt egy belügyi tiszt: „Azt maga sohasem fogja megtudni.”

[2]

Tavaly októberben megjelent *A halálvonat artistái és más történelmi interjúk* című könyvemben (Origo-Press, Budapest, 1989) végre közreadhattam Domonkos Miksa leányának és fiának visszaemlékezését erre a megmagyarázhatatlan ügyre. Az interjúban arról is kérdeztem őket, hogy az édesapjuk – aki a kórházban még magához tért, és néhány hétig húzta... – mondott-e arra vonatkozóan valamit, kiknek a perében vallatták, kik azok, akikre nézve vallomást akartak kicsikarni tőle? Mindszenty József nevére emlékeztek, s ez számomra tökéletesen érthetetlennek látszott, hiszen a hercegprímás már 1949 óta életfogytiglani börtönre volt ítélve. Említették még Vörös János nevét is, a vezérezredesét, aki 1944. március 19-e, a német megszállás után vezérkari főnök lett, ám október 15-e, a Szálasi-puccs után átment az oroszokhoz. Felfoghatatlan volt, mi köze lehetett Domonkos Miksának Vörös Jánoshoz... Hirtelen ötlettel, de talán pontosabb, ha így fogalmazok: váratlan sugallatra azt kérdeztem: „Wallenbergre nem faggatták?”

Hogy két rosszullét között, nyugalmasabb állapotban a legendás svéd diplomata nevét említette volna az apjuk, ilyen élményük az emlékezőknek nem volt. Pedig Domonkos Miksának – miként elmondták – „Wallenberggel elég rendszeres érintkezése volt 1944-ben. Több ízben előfordult, hogy közösen mentek el a hatóságokhoz és akcióba is”. Egy idő után, amikor átnéztem a magnószalagról lemasolt interjú szövegét, hogy valamelyest átfésülve bekerülhessen már említett könyvembe, bevallom, haboztam, benne hagyjam-e a Wallenbergre vonatkozó kérdést, hiszen lényegében nemleges volt rá a válasz.

Azután az óperenciás tengeren is túlról jelentkezett valaki, aki tudta, hogy Domonkos Miksának Wallenberg miatt kellett meghalnia.

[3]

Könyvemből tudtom és megkérdésem nélkül – és anélkül, hogy legalább egy tiszteletpéldányt küldtek volna nekem, honoráriumról nem is beszélve – több más írásom mellett a *Két hangon egy apáról* című interjút is utánközölte egy torontói

magyar nyelvű zsidó lap, a *Menóra*. S mivel a sors útjai valóban kifürkészhetetlenek: olvasta ezt Los Angelesben egy magyar emigráns, aki 1956 óta megváltoztatott néven él a távoli földrészen.

Minderről én csupán akkor értesültem, amikor lakásomban egy délelőtti megszólalt a telefon, és egy általam nem ismert idős férfihang a következőket mondta: „A telefonkönyvből kerestem ki az ön számát. Nagyon kérem, fogadjon. Azért utaztam harmincnégy év után Los Angelesből Budapestre, hogy önnek elmondjak valamit.” És még hozzátette, rövid, száraz nevetéssel: „Egy titkot.”

[4]

Korához képest még fürge mozgású, eleven észjárású, köpcös férfi volt Szalai Pál, amikor megismertem. Hogy igazolja magát, elém tette a Pesti IZR. Hitközség 1947. október 29-én kelt levelét, amelyet a hitközség előjárósága nevében Domonkos Miksa ügyvezető írt alá. Eszerint „Felekezettünk súlyos üldöztetésének idejében az ún. Szálasi-kormány által kinevezett budapesti rendőrfőkapitány mellett összekötő tiszti minőségben ismertük Önt meg. Ezekben a számunkra legsúlyosabb napokban az első perctől fogva legnagyobb készséggel volt segítségünkre, és teljesen önzetlenül állt ki az üldözöttek mellett. Egészen szokatlan és példátlan volt akkori magatartása, amelyről csak feltétlen elismeréssel és hálával tudunk megemlékezni, mert néhai Raoul Wallenberg svéd követési titkáron kívül úgyszólván Ön volt az a fix pont, amelyre támaszkodni tudtunk, amikor segítséget kértünk az üldözöttek számára...”

Szalai Pállal két kazettát megtöltő magnós interjút készítettem. Szavait hallgatva, az járt az eszemben: „Mégiscsak Jókai a legnagyobb magyar író!” Mert egyedül a Nagy Mesemondó tudott ilyen férfiakat kitalálni. Ilyen sorsfordulatokat. Hogy valaki magas rangú nyilas funkcionáriusból Raoul Wallenberg személyes szövetségese lesz a halálra ítélt zsidóság mentésében. S tíz évvel később koronatanúnak akarják megtenni abban az abszurd perben, amelyben a szovjet titkosrendőrség Domonkos Miksát és más zsidó vezetőket Wallenberg gyilkosának kívánja kinevezni.

Ha Szalai Pál nem jön el Budapestre, s nem érzi erkölcsi kötelességének, hogy „a titkot” megszelőztesse, sohasem tudtuk volna meg, hogy Budapesten 1953-ban még Sztálin halála és a szovjet „terrorista orvoscsoport” ügyének sürgős lezárása után is folyt ennek a minden cinikus pernél cinikusabb pernek az előkészítése, sőt, magát a tényt sem: hogy egyáltalán készült „Wallenberg-gyilkossági per”. Az ügygel kapcsolatos „nyomozásom” eddigi eredményeit több cikkben közreadtam a *Magyar Nemzet* hasábjain (1990. május 26., június

2., június 11., július 14., július 21. és július 28.). Ám a Szalai Pállal készült interjú, amelynek nyomán elindultam, most jelenik meg először.

Amikor megkérdeztem, miért szánta rá magát, hogy nem hallgat tovább, azt felelte, mert úgy felizgatta a tény, hogy Domonkos Miksa gyermekei a mai napig sem tudják, miért kellett az apjuknak meghalnia, s egy pökhendi ávós azt mondta nekik, hogy soha nem is fogják megtudni...

Szalai Pál visszaemlékezése saját nyilas múltjára, 1944-es mentőakcióira, találkozásaira Wallenberggel és az ÁVH-n betanult vallomására a „budapesti Wallenberg-gyilkosságról”

– 1956 december elején azzal az elhatározással indultam el a lakásomból, hogy valami ennyival után kellene nézni. Ahogy zárom be az ajtót, látom, hogy a házból egy fiatalember kofferrel jön le a lépcsőn. „Ez elmegy!” – láttam rajta. És azután azt gondoltam, miért ne menjek el én is?

– *Azóta nem is járt itthon?*

– Nem. Most is csak azért jöttem, mert Los Angelesben a *Menóra*-ban olvastam egy cikket. Ez a cikk annyira felzaklattott... Én Domonkos Miksát olyan nagyon tiszteltem... Igaz embernek ismertem meg. És az egyetlen vagyok, aki tudja, miért vitték be az Államvédelmi Hatóságra. Én is az egyik fővádottja voltam ennek az ügynek. Annak idején, amikor engem – bűncselekmény hiányában – kiengedtek, megígértették velem, hogy soha erről az ügyről nem beszélek, új ismeretsegeket nem kötök, és az ország területét soha el nem hagyom. Úgy gondoltam, hogy az ilyen embereknek adott szó nem érvényes. Nemcsak, hogy inkorrektül jártak el velem szemben... és meg is kínoztak kegyetlenül... Különbben is elhagytam már az országot... sajnos...

– *Kezdjük az elején. Mikor és hol született, mi a tanult foglalkozása és így tovább, a szokásos adatoknál.*

– Budapesten születtem, 1915. szeptember 3-án. Az eredeti foglalkozásom könyvkereskedő. Fiatal koromban beszervezték a Nyilaskeresztes Pártba. Ifjúsági vonalon működtem... De figyeltem az eseményeket – gondolkodó ember voltam – és láttam, hogy ez nem fog jóra vezetni. Se Magyarország szempontjából, se senkinek a szempontjából. Rájöttem arra, hogy ez erősen diktatórikus párt... és óriási kilengések történtek... még mielőtt uralomra jutott volna! Bűncselekmények!... 1942-ben kiléptem.

– *És belépni mikor lépett be?*

– Körülbelül 1937-ben. Fiatal... egész fiatal koromban. Börtönbe is kerültem miatta nemsokára. Szegeden ültem, a Csillagbörtönben. Amikor Szálasi. De ő el volt különítve. Nevetni fog: én Rákossal kerültem közelebbi nexusba. Sok kommunista ült akkor ott. Fock Jenő, Horváth Imre... az épp Moszkvából jött haza, mint ilyen... futár, és lebukott. S ott volt Demény Pál. Őrá azt mondták a többiek, óvakodjon tőle, mert nem kommunista, hanem trockista... Engemet meg azzal fogadott Rákosi – mert mindenki szabadon járktál a folyosón, és persze kíváncsiak voltak az újakra, hogy ki jön –, szóval nekem azt mondta Rákosi a bemutatkozásnál a folyosón: „Végre egy igazi kommunista!”... „Én nem vagyok kommunista” – mondtam neki. „Ha még nem az, itt most majd az lesz!” – felelte... Aztán még egy nagy bajszú paraszt kommunistára emlékszem: Valasek volt a neve. Az

nemzeti kommunista volt; akadt ott is mindenféle árnyalat. Legalább tízféle kommunista párt. . .

– Akkor milyen ítéletet kapott?

– Nyolc hónapot. Akkoriban nagy sajtója is volt az ügyemnek; úgy szerveztem meg az ifjúságot, mint a cserkészeket – mert én, ifjú éveimben, nagy cserkész voltam, szép emlékem, amikor egyszer egészen Passauig mentünk a cserkészekkel csónaktúrán.

– Mi volt a rangja a nyilas mozgalomban?

– Főkerület-vezető. Budapesti.

– Az olyasmi, mint a kommunista mozgalomban a szervezőtitkár? Vagy az ifjítikár? Az ifjúsági felelős?

– Mondjuk. És ők ott, ugye, a szegedi Csillagban, olvastak a bírósági tárgyalásomról az újságban, és kíváncsiak voltak rám. Rákosi bevezetett a cellájába, megmutatta nekem. . .

– . . . a „birodalmát”?

– Nevezhetjük így is. Olyan spájza volt. . . dzsem, dió. . . Minden. Kivételezett státuszban élt ő ott: hetente jött látogatója. . . Volt egy Török nevű őrmester – börtönőr –, az mindenben azt csinálta, amit Rákosi mondott neki. Na, szóval engem bevitt a zárkájába, hogy megmutassa nekem a virágait.

– A virágait?!

– Igen, aszparáguszt vagy miafenét nevelt ott. És kifejtette nekem, hogy nagy dolgokra jött rá evvel a növényvel kapcsolatban. „Ezt majd el kell terjesztenünk” – így mondta, már engem is belevonva az ügybe –, hiszen ennek a növénynek a gumója olyan, mint a krumplié, a levele meg olajban dús, azt ki lehet vonni belőle főzőolajnak, egyszóval „szolgálatot teszünk majd vele az emberiségnek”, így mondta. . .

– Szálasi mennyit ült Szegeden?

– Hat hónapot kapott, ha jól emlékszem. Tőle el voltam szigetelve, egy emelettel feljebb volt. Rökkával dolgozott, fonalat kellett fonnia. . . Namármost a mi szempontunkból az a lényeg, hogy amikor Szálasi hatalomra jutott. . . 1944. október 15-én. . . magához akarta vonni az összes erőket. Mert volt több ellennyilaspárt is! Ő ezeket mind rehabilitálta és a vezetőiket is. Aki pedig korábban tagja volt a mozgalmának, azt mind behívta. . . , hogy segítsenek. Én is kaptam egy ilyen behívót. Sürgőnyt.

– Nem volt katona?

– Nem. Amikor tehát megkaptam Szálasi táviratát, elhatároztam, hogy segíteni fogok, de nem a Nyilaskeresztes Pártnak, hanem mindenkinek, aki szenved, legyen az zsidó, keresztény, mohamedán, cigány; akárki. Akit üldöznek. Az első megbízatásom az volt, hogy kineveztek titkárnak az Északi Választókerület munkarendvezetője mellé.

– Mit jelent az, hogy Északi Választókerület? Ez Budapest északi része? Vagy az országé?

– Budapestet felosztották négy részre. Az Északi Választókerülethez tartozott az V., VI., VII., . . . több kerület. A vezető egy Auguszt nevezetű ember volt. . .

– Az akkori V. kerület, az a mai XIII., a Szent István körüttől északra. . .

– Igen, ott elkezdtek zsidótalanítani az épületeket. Ami annyit jelentett, hogy viszik el az embereket. . . Elszedtek tőlük ékszereket meg mindent. Énnekem akkoriban volt egyfajta képességem: tudtam hatni az emberekre. Mondtam ennek az Augusztnak: menjünk el megnézni, hogy megy ez. És a Dohány utcában elmentünk két házba. Láttam az ékszereket, egyéb értékeket egy asztalra gyűjtve. Mondtam: ez törvénytelen, ilyet nem lehet csinálni! Ezt vissza kell adni! . . . Auguszt rám nézett, azt kérdezte: „Úgy gondolod?” Mondtam: igen. Erre kezébe vette a dobozt, ami ott volt, és azt

mondta, mindenki jöjjön vissza, és vegye el az ékszert, ami az övé. Meg a pénzt, ami ott volt.

– És érte mertek menni?

– Igen, elvitték. De azért volt olyan a dobozban, amiért nem jelentkeztek. . . Ez volt azokban a napokban az első tevékenységem. Na most volt egy Budapest főkerületi értekezlet. . . ez azt jelenti, hogy egész Budapest. Egész Budapestről a nyilas vezetők. És ott elhangzott, hogy a rendőrség nagyon ellene van a Nyilaskeresztes Párt intézkedéseinek.

– Ki volt a „főkerület” parancsnoka? Vezetője?

– Doktor Tóth Béla. Nem doktor. . . Tóth Béla őrnagy. Addigra már jelentették neki, hogy én mit csináltam ott kint a házakban: visszaadtam ékszereket. . . és szó volt arról, hogy kell a rendőrségre egy összekötő. A rendőrség és a párt között. Tóth őrnagy meg akart szabadulni tőlem, és azt mondta: „Szalai Pál elég diplomatikus. . . Kinevezem őt összekötőnek.”

– Bocsánat, most közbe kell kérdeznem. Ekkor már ez volt az egyedüli tevékenysége? Addigra felhagyott a civil foglalkozásával, egyenruhában járt, tőlük kapott fizetést?

– Semmilyen fizetést nem kaptam! Nem jártam egyenruhában sosem. Zöld inget viseltem, és civil ruhában jártam. A rendőrségen a főkapitány-helyettesnek az irodahelyiségeit adták nekem. Kaptam két rendőrt: Halmosi és Tátrai – ezekre a nevekre egészen határozottan emlékszem. Két nagyon tisztességes ember. A szobámban hatalmas íróasztal mögött óriási nyilas zászló volt elhelyezve a falon. . .

– Ez a rendőr-főkapitányság épületében volt? A Zrínyi utcában?

– A Zrínyi utcában. Az első nap azzal telt el, hogy jöttek a látogatók. Rendőrtisztek. . . és egymást jelentgették fel nálam. Hogy ez milyen nyilasellenes volt régebben. . . , az milyen nyilasellenes volt. . . Mondtam nekik: „Uraim, nagyon rosszul esett ezt hallanom. Kérem, adják írásba!” . . . Egyetlenegy írás sem futott be! A második napon jöttek azok, akik azt akarták közölni, milyen nagyra becsülik a tehetségemet. . . Még nem is ismertek! Volt, aki hozott egy nagy lábostöltött káposztát, volt, aki hozott két tepsi mákos és diós bejglit, azzal, hogy a felesége egész éjjel sütötte. . . Majd hozzátette, hogy ő itt van már a rendőrségen nem is tudom, mióta, és még mindig csak ezredes. . . Már régen elő kellett volna léptetni. . .

– Az ajtajára mi volt kiírva?

– A hatásköröm az lett volna, hogy jelenteni kell a nyilas pártban, mi történik a rendőrségen. De – hála Istennek! – a tevékenységem túlnőtt a hatáskörömen. Az ajtóra az volt kiírva: „Szalai Pál, a Nyilaskeresztes Párt összekötője”. . . A főkapitány, Nagy Valér, addigra elmenekült. Utóda lett Sédey Gyula, doktor Sédey, a világ egyik legtitességebb embere. Vívóbajnok volt. Ez a Sédey Gyula semmibe se szólt bele, amit én csináltam; hagyta.

– A Gestapótól és a németektől kit ismert? Eichmann-nal találkozott?

– Sohasem láttam Eichmann-t, sohasem láttam senkit a Gestapótól. Egyetlen esetre emlékszem, amikor átkértem azt a piarista papot. . . Csodálkoztam is, hogy kiadták; úgy látszik, a nevemet ismerték. Az történt ugyanis, hogy egy piarista papot elvitt a Gestapo. A rendfőnök megjelent nálam, hogy azt sem tudják, hogy miért vitték el. A piarista pap doktor Egyed András volt. Mondtam, megpróbálok utánanézni. Azonban én se németül, se más nyelvet nem beszéltem. Egypár szót értettem, de nem sokat, mint ahogy mindenki ért Magyarországon egypár szót. Kértem egy tolmácsot. A tolmács útján felhívtam a Gestapót, a tolmácsnak azt kellett mondania, hogy azt a piszok csirkefogót én

átkéretem kihallgatásra!... És egy fél óra múlva már nálam volt ez a dr. Egyed András. Mondtam neki: „Üljön le, ne mondjon semmit, majd hazakísírtetem a piarista rendházba. És ha három napon belül a Gestapo nem keresi, csak maradjon ott!” Ott maradhatott... és a karácsony estét a piarista rendházban töltöttük...

– *Hol volt a piarista rendház?*

– Ott, ahol a Nagycsarnok. Ott töltöttük a karácsony estét a két helyettesemmel: Perjési Ferencsel és Gömöri Györgyvel. Hatvanéves bort bontottak a tiszteletemre...

– *A helyettesei is a nyilas pártból voltak kiküldve?*

– Nem.

– *Ezek rendőrök voltak?*

– Nem. Gömöri vízipólós volt; úgy került mellém, hogy az apja szöktetett: a háború már a vége felé jár, és ő nem szeretné, ha a fiát még elvinnék katonának; mondtam: én odaveszem. Semmit sem kellett ott csinálnia. Perjési régi ismerős volt, még a cserkészektől; vele az utcán találkoztam, épp nemrég jött haza az arcvonalról, nem akart megint kimenni a frontra. Ő lett az első helyettesem. Civilben az Angol-Magyar Bankban volt tisztviselő. És volt nekem egy Szabó Károly nevű barátom, aki a svéd követségen dolgozott akkoriban, és kapcsolatba került a svéd védettek ügyével... Egyszer megjelent nálam az irodámban, és mondta nekem, hogy van itt egy követségi titkár, egy követségi megbízott, úgy hívják, Raoul Wallenberg... és az szeretne velem beszélni. Mondtam: semmi akadály. Találkozhatunk.

– *Szabó Károly mi volt eredetileg?*

– Írógépzülete volt... írógépszaküzlete. Valahol a Belvárosban. Wallenberg értem küldött... Nem. Az én kocsimmal mentem. Volt egy szolgálati Buick autóm. Elmentünk a Gyopár utcai svéd követségre. Lent a földszinten Wallenberg várt...

– *A rendőrségtől volt szolgálati kocsija vagy a nyilas párttól?*

– A rendőrségtől. Rendőr volt a sofőr. A svéd követség el volt sötétítve fekete papírokkal, és amikor bementünk, a fölépcsőn, föl az első emeleti helyiségig, ahová mentünk, minden második lépcsőfokon két üldözőtt állt, kezében gyertyával. Kérdeztem: miért kell itt gyertyával világítani? Wallenberg azt felelte a tolmácsán keresztül – dr. Fleischman Ottónak hívták, pszichoanalitikus volt –, hogy ezek az emberek most érzik, hogy valami jó történik. És mind ki akartak jönni a lépcsőre; mind.

– *Férfiak voltak? Nők?*

– Férfiak voltak. De voltak ott nők is. Fölmentünk, és Wallenberg ugyanúgy kérdezte, mint ahogy Ön, hogy mondjam el pár szóval az életrajzomat. Elmondtam. És hozzátettem, hogy a továbbiakban ne úgy beszéljen velem, mint hivatalos megbízottal, hanem mint barátal. Én segíteni akarok, ő is segíteni akar – fogjunk össze! Wallenberg kezét fogott velem, átölelt, azt mondta: „Erről van szó!” És akkor ottan megtárgyaltuk, körülbelül mit tudok mostan segíteni, mit lehet... Wallenberg szimpla embernek nézett ki, és rendkívül intelligensnek. Az öltözködése és a közvetlensége, a viselkedése... arra értem úgy, hogy egyszerű.

– *Mikor történetelt ez a találkozás?*

– Majd később talán ki fog derülni, most hirtelen nem tudom. Elég az hozzá, hogy másnap reggel megjelent nálam az óvóhelyen Domonkos Miksa, a Zsidó Tanács egyik tisztségviselője, és a kíséretében Stöckler Lajos, aki akkor talán már a Zsidó Tanács vezetője volt, mindenesetre az egyik vezetője... A Wallenberggel való beszélgetés nyomán jöttek, és attól fogva mindig jöttek. Előfordult, hogy egy nap többször is. Az ő életük... mondhatnám mindig életveszély-

ben volt. Nemcsak azért, mert hullottak a bombák meg az aknák, hanem azért is, mert ők rengeteget kockáztattak. Stöcklert egyszer el is akarták vinni a nyilasok. Az Üllői út 2. szám alatti házból. De sikerült neki valahogy kilépni a sorból... Már sorba állították őket, valami százhatvan embert... Stöckler telefonált, már nem emlékszem, a Zsidó Tanácsnak-e, vagy közvetlenül nekem. Beszaladtam Sédeyhez, megkértem: „Azonnal... légy szíves, adjál nekem azonnal két riadóautót!” És a Gyulay jöjjön velem! Gyulay megbízható fiatalember volt, Sédeynek az unokaöccse. És Sédey elengedte velem oda az unokaöccsét, és odaadta a két riadóautót!... Úgy mentünk ki. A házból leparancsolt emberek már a vetkőztetőhelyiségben voltak... Később elmondta nekem Stöckler, hogy ő megléphetett volna. El tudott volna szökni... De aztán arra gondolt: hogyha megölik a családját, minek éljen ő?... És visszament a sorba.

– *Mit szóltak a nyilasok, amikor megjelent a két riadóautó?*

– Mit szólhattak volna? Lejöttek az emeletről... és tele volt az utca rendőrökkel. Az egyik riadóautó előtt, a másik hátul, közrefogva az őrizettek... Így vezettük vissza őket a védett házakba.

– *Olvastam, hogy egyszer a Vadász utcai „üvegház” előtt is visszasegített egy ilyen csoportot, amelyet a nyilasok már sorba állítottak...*

– Látja, ekkor is a Sédey segítségét kértem. Az svájci védett ház volt, oda is riadóautóval mentem. Előzőleg a házból telefonált valaki. Gyulay százados is velem volt, Sédey segéd tisztje. Elparancsoltuk a nyilasokat, és az emberek visszamehettek az utcáról a védett házba. De a legnagyobb jelentőségű dolog, amiben részt vehettem, a pesti gettó ügyében... a német parancsnoknál való fellépés. Az már januárban volt. Negyvenöt januárban. Akkoriban híre ment, hogy így vagy úgy, de mindenképpen ki fogják pusztítani a védett házak és a gettó lakóit. Himmlernek és a Német Biztonsági Szolgálatnak az a kívánsága, hogy ne maradjon Budapesten egyetlen zsidó se élve. Ekkor Wallenberg azt mondta nekem, hogy ezt mindenáron meg kell akadályozni.

– *Német vagy nyilas részről kik lettek volna ennek a tervnek a végrehajtói?*

– Hauptmann Mummi. Így emlegették. Mummi százados. Azonkívül Lucska Vilmos. De – hogy a legfontosabbat el ne felejtsem: – Szálasi már Németországból küldött egy dr. Vajna Ernő nevezetű kormánybiztost ezzel a parancssal Budapestre; Wallenberg elmondta nekem, hogy ő tárgyalni próbált vele...

– *Ez ismert név, a Vajna.*

– Kettő volt. Az egyik Vajna Gábor, nyilas képviselő, később belügyminiszter; emez olyan jogászféle volt.

– *Ezt is kivégezték a végén?*

– Ezt nem kapták el, sajnos. Ez a doktor Vajna berepült egy postai gépen Budapestre. Wallenberg tárgyalni kezdett vele; Vajna végül is belement valami kompromisszumba. A részletekre már nem emlékszem. Wallenberg nagyon érelyesen lépett fel...

– *Hol zajlott ez a tárgyalás?*

– Nálam. A központi Városháza épületében

– *Ott is volt hivatala? És egyáltalán hol lakott akkoriban?*

– Az első hivatali helyiségem a helyettes főkapitány irodája volt, ahhoz járt egy akkora fürdőszoba... tizenöt méter hosszú és öt méter széles... márvány... Aztán a Zrínyi utcai főkapitányságot bomba érte; egyszer elmentem ebédelni a két helyettesemmel, és amikor visszaérkeztem, pontosan az én hivatalom volt lebombázva... Akkor átmentünk a Központi Városházára, beköltöztünk az egyik óvóhelyre. Jól

megépített, bombabiztos, beton alapzatú pincék vannak ott. A német tábornokok is ott rendezkedtek be, a vezérkar... Schmidhuber... Generálisok. Wallenberg sokszor járt ott nálam, és észrevettem, hogy mindig figyel, mit beszélnek...

– *Stöckler és Domonkos oda is járt be Önhöz?*

– Domonkos százados katonai egyenruhában... Az összes kitüntetés felrakva... Erős, stramm, jó benyomást keltő férfi... Stöckler is elegáns volt, tartotta magát. Volt olyan nap, hogy kétszer is jöttek. Amikor például Szálasi megtiltotta, hogy rendőrök legyenek a gettóban... „Elrendelem, hogy a gettónak négy kapuja legyen a négy világtáj felé – és oda se katona, se rendőr be nem teheti a lábát!”: így szólt Szálasi parancsa. Ebből a Zsidó Tanács tagjai kiszámíthatták, hogy a gettózott zsidóság fölött a felügyeletet kizárólag a nyilasok fogják gyakorolni, vagyis ki lesznek nekik szolgáltatva életre-halálra. Domonkos és Stöckler azt kérték tőlem, hogy száz rendőr lakjon bent a gettóban... Megbeszéltem a főkapitánnyal, és ő engedélyt adott rá. Ezért állítom én, hogy doktor Sédey végtelenül rendes volt; nélküle ezt nem tudtam volna véghez vinni. Más alkalommal azt kérdezte Domonkos és Stöckler, nem tudnám-e a gettóba beküldeni a helyettesemet? Mert nagyon elszaporodtak a garázdaságok nyilas és SS részről. Ekkor Perjési beköltözött a gettóba...

– *„Beköltözött”? Hová? Ezt el sem tudom képzelni.*

– Meg lehet tőle kérdezni. Itt él Budapesten. Nem szokták kérdezgetni, pedig tudna mit mesélni...

– *Őt is letartóztatták aztán az ötvenes években, amikor Önöket?*

– Nem, de azt hiszem, ő nem is ismerte személyesen Wallenberget. Mást mindenkit berántottak, szegény Szabó Károlyt is; meghalt már. De még visszatérve a negyvenéves időkbe: Perjési Feri attól fogva bent lakott a gettóban. Egyenruhája nem volt, talán fegyvere sem, csak egy nyilas pártjelvény a gomblyukában... Mondtam neki, mindent figyeljen meg jól, mit csinálnak a németek, mit terveznek a nyilasok... és mindent, mindent jelentsen nekem, de azonnal, nehogy baj legyen!

– *Őn is járt a gettóban?*

– Ez egy mulatságos epizód. Wallenberg kíséretében voltam, a zsidó hitközség épületében nem találtunk bent senki mást, csak egy Gelléri nevezetű titkárt – Stöckler Lajos titkára volt. Ijedten nézett rám, csak egy nyilast látott bennem. Kérdeztem tőle, mi a kívánsága, de megszólalni sem tudott... Legyintettem, mondtam Wallenbergnek, beszéljen vele ő, én addig beülök a kocsimba...

– *Akkor is tolmács volt vele?*

– Mindig. Többen is tolmácsoltak neki az üldözöttek közül. A sofőrje például, az is intelligens ember volt, úgy tudom, mérnök.

– *Igen, Langfelder Vilmos. Annak is nyoma veszett, vele együtt. Csak azért firtattam a tolmácsolás ügyét, mert itthon elterjedt – mondhatnám: a Wallenberg-legendakör része –, hogy folyékonyan beszélt magyarul...*

– Szó sincs róla. Talán még németül sem beszélt olyan kifogástalanul, hogy a németek meg ne érezték volna rajta az idegent.

– *Mikor találkoztak utoljára?*

– A gettó megmentése érdekében... Wallenberg eljött hozzám, és azt mondta, Schmidhuber tábornokkal fog tárgyalni. És azután keményen megkérdezte tőle, azt akarja-e, hogy a háború után mint katonát vagy mint közönséges gyilkost vonják felelősségre? ... Mert a felelősségrevonás nem fog elmaradni, ha eltűri, hogy a gettót felszámolják!... És

Schmidhuber, aki nem volt náci, sőt, talán már azt is tudta, hogy a háború sorsa eldőlt: megrettent. Német katonákat rendelt ki a gettó őrizetére a kapuk elé...

– *Az Ön helyettese meddig maradt a gettóban?*

– Ameddig lehetett. De azután őket is ki kellett vonni. Ameddig még át lehetett jutni Budára... Wallenbergről még csak annyit, hogy az utolsó időben már ritkábban jelentkezett. Beteg is volt, légnyomást kapott vagy mit; néhány napra el is vesztette az emlékezetét. Az utolsó este, amikor együtt voltunk – körülbelül a gettó felszabadulása előtt öt nappal – azt mondta nekem: „Az én küldetésem lejárt. Azt mondhatnám, hogy szinte csak a Maga esetében volt eredményes”.

– *Hol találkoztak ekkor, utoljára?*

– Mielőtt ő átment volna Pestre, egy nappal előbb még meghívott a Gyopár utcai svéd követségre. Azt mondta, hogy csinál egy „barátsági vacsorát”. Ez magyar sajtóból, svéd kenyérből és magyar borból állt. És akkor mondta, hogy az ő működése talán egyedül énvelem volt zökkenőmentes. Megkérdeztem tőle, én most mit csináljak? Menjek át Budára? Azt mondta: nagyon kér, menjek át Budára, és ha tudok, segítek ott. Megkérdeztem, ha vége lesz ennek az egész cécónak...: hivatkozhatom-e majd rá? Azt felelte, hogy ő vissza fog jönni értem, és kivisz engem Svédországba... Bemutat az ő királyának... meg a svédországi főrabbinak. És együtt fogunk működni továbbra is... De ez engem akkor nem érdekelt igazán. Mert úgy gondoltam, bármikor rám eshet egy bomba vagy egy akna, vagy akármiscoda...

– *Megmondta, hogy mik a további tervei?*

– Azt mondta, az ő igazi szakmája: élelmiszer-nagykereskedő. Most, hogy majd átmegegy Pestre, tovább akar menni az oroszokhoz. Fel akarja ajánlani nekik, hogy Svédországból nagy tételben élelmiszert szállít a kiéhezett Magyarországnak. Előbb ingyen, segély formájában, később már pénzért... Azt mondta: ő persze nem ismeri az oroszok diplomáciáját... Mondtam: én sem!...

– *Tehát ezért akart átmenni az oroszokhoz?*

– Azt mondta: az ő küldetése – az üldözötteken való segítség – most befejeződött. Ő most már az éhező magyar népen akar segíteni. Rengeteg élelmiszert akart behozni...

– *Önben nem volt semmi rossz előérzet ezzel a tervvel kapcsolatban?*

– Gondoltam, talán ő jobban tudja, mit csinál. És úgy sem tudtam volna lebeszélni. Ellenben rossz előérzete neki volt valami okból; megkért ugyanis, hogy azt a két rendőrt, akik a rendőrfőkapitányságon nálam az előtérben ültek, adjam át neki. A védelmére. Mert az utóbbi időben mind veszedelmesebb kezdett lenni a helyzete. És ez a Halmai és a Tátrai mindenütt vele volt. Tudomásom szerint ezek még éltek a háború után.

– *Ezek ketten mindvégig vele voltak? Erről sohasem olvastam. Az Ön helyzete a továbbiakban hogyan alakult?*

– Én átmentem Budára, az Alagút óvóhelyre. A vezérkar oda szállásolta be magát. Aztán egyik nap, amikor nagy lett a csend... elindultam. Ezt nem fogom részletesen elmondani, valóságos regény; az oroszok elkaptak, voltam hadifogolytáborban, megszöktem, első utam a Síp utcába, a hitközség székházába vezetett. Ott ült együtt Hevesi főrabbi, Stöckler, Domonkos... Összezsápták a kezüket: „Szalai!” Úgy néztek rám, mintha szellemet látnának. Azt mondták, legyek egészen nyugodt, nem lesz semmi baj; berendeznek a Síp utcában számomra egy lakást, ellátnak élelemmel, minnennel. Mihelyt konszolidálódik a világ, elősegítik, hogy

állásba mehessek, újra elindulhassak az életben. Én azt feleltem: Nem.

– *Nem akart bujkálni...*

– Nem. Azt kérdeztem tőlük, miféle igazolási eljárások vannak? Azt felelték, két lehetőség van. Az egyik az igazoló bizottság, de az a Maga esetében nem lesz elégséges. A másik a jogi eljárás, a népbíró ítélete. Ahhoz pedig az Andrassy út 60-on át vezet az út. Mondtam: Rendben van!... Csodálkoztak. Miért akarom ezt? – kérdezték. Mert sohasem tudhatjuk, hogy meddig élünk – feleltem. Ne haragudjanak – mondtam –, de Maguk közül az egyik meghal, Wallenberg meghal, akkor mi lesz velem? Amit én tenni tudtam, segíteni tudtam, az mind titkos volt; erről most már kell valami dokumentum; és nekem a legbiztosabb a bírósági ítélet. Erről nem hagyom magam lebeszélni!... Belátták ők is. Hát... – mondták –, tulajdonképpen igazam van. És aztán Rónai Zoltán rendőr őrnagy bekísért az Andrassy út 60-ba.

– *Rónai Zoltán? ... Őt is letartóztatták később Domonkosékkal együtt.*

– Lehetséges. Ez valami futárja volt Domonkosnak a Zsidó Tanács meg a gettó között. Lehet, hogy ismerte Wallenberget... Ez kísért át engem, és ott hagyott. Rögtön elkezdődött a kihallgatásom.

– *Ki hallgatta ki?*

– Azt hiszem, Tömpe István. Nagyon udvariasak voltak. Korrektek, minden tekintetben. Viszont letettek oda, ahová a többieket; szörnyű állapotok voltak. Szerencsére nem tartózkodtam sokáig azon a helyen, átszállítottak a Mosonyi utcai toloncházba. Ott voltam vagy tíz napig, onnan átvittek a Markó utcai foglázba, és még aznap megvolt a tárgyalásom. A népbírói tárgyalásom.

– *Ki vezette?*

– Tudtam, de elfelejtettem.

– *Kell, hogy legyen róla valamilyen papír.*

– Volt is, de amikor 1956-ban elmentem, mindent megsemmisítettem.

– *Miért?*

– Attól félttem, ha elkapnak, súlyosbító körülmény lesz, hogy én már álltam bíróság előtt.

– *Hol volt a tárgyalás?*

– A Markó utca első emeleti legnagyobb termében. Azt még el kell mondanom, hogy sok üldözött hozzátartozója ült ott a padokban, és amikor behozták, csak azt hallottam: „Föl kell akasztani!” „Föl kell akasztani!”... Három ügyvédem volt, egyiket a svéd követség fogadta, a másikat a svájciak, a harmadikat a zsidó hitközség. A bíró azt mondta, hogy csak egy ügyvédet lehet megtartani, melyiket akarom?... Kértem, hogy mondja el sorban a nevüket, mert én nem is tudom... Egy név volt, amelyet könnyen ki tudtam választani: Ábrahám Mózes. Azt sem tudtam, hogy melyik részről van, de azt mondtam: Legyen Ábrahám Mózes!... Jól választottam, nagyon ügyes ember volt. A tárgyalás pedig azzal végződött, hogy engem „minden előzőleg vitt bűnös tevékenység” alól felmentettek, és dicsérettel igazoltak. Azok, akik végigülték és végighallgatták a tárgyalást, abban a pillanatban körülfogtak engem, mint a színházban, úgy elkezdtek tapsolni, azok pedig, akik korábban, még a tárgyalás előtt azt kiabálták, hogy „akasszák fel!”, azok most Ábrahám Mózeset és engem felkaptak, és a vállukon vittek le a Markó utcában a lépcsőn... Alig bírtam lekecmeregni a vállukról, és én úgy szégyelltem magam, alig vártam, hogy eltűnjek.

– *Mikor történt ez pontosan?*

– Negyvenöt márciusában.

– *Az újságokban megjelent a perről valami?*

– Minden újság írt róla. És a *Világ* című napilaptól megke-restek engemet, hogy írjam meg az én ostrom alatti történetemet. Jó – mondtam –, de én nem vagyok újságíró, adjanak mellém valakit, aki stilizálja. Stella Adorjánt adták mellém... Ő kapta az ötven százalékát, én kaptam az ötven százalékát... Legalábbis ez volt a megállapodás.

– *Meg is jelent folyamatosan? Sorozatban?*

– Meghirdették. „Holnapután kezdjük közölni Szalai Pál történetét...” Még olyasmi is volt ebben a szövegben, hogy sokféle leleplezés lesz benne Wallenberggel összefüggésben... Hát nem megjelent nálam egy ávós, egy magas rangú tiszt... Azt mondta, hiába kérdezem a nevét, mondhatna ő bármit, de nem fog – csak egy a lényeg: a könyv nem jelenhet meg, és ne próbáljam megjelentetni külföldön sem. Hamarosan be is tiltották a *Világ*-ot.

– *Amikor kiszabadult, hová ment, hol lakott?*

– Lakást – átmenetileg – dr. Fleischmann Ottó szerzett nekem, a Mészáros utcában, egy pszichoanalitikai rendelőben. Munkához jutni még nehezebb volt. Arról nem beszélve, hogy előadódta olyan esetek... Mentem az utcán, és jött szembe egy kisnyilas. Meglátott engem, elkezdett kiabálni: „Rendőrr! Rendőrr!”... Rám mutatott, megvádolt: „Ez volt a legnagyobb nyilas!” Előfordult, hogy a rendőr bevitt mindkettőnket az Andrassy út 60-ba, azután én kijöttem, az illető meg bent maradt... Ott fogták. Hasonló eset több ízben is előfordult. Egyszer nagyon elkeseredtem, már sorozatban vettem fel és tettem ki... ugyanis, ha volt üldözöttekkel akadtam össze, azoknak elég volt azt mondani, hogy ez egy nyilas, azok nem akarthattak befogadni engemet... és kitétek a szűrőmet. Vagy már fel sem vettem. Egy ilyen rossz napomon gondoltam egyet, és az utcáról felhívtam Péter Gábort. Azonnal bekapcsoltak hozzá. Kérdezte, be tudnék-e jönni. Mondtam, ez igazán nem esik nehezemre, mert az Andrassy út 60-nál átellenben beszélek egy telefonfülkéből. Mindjárt fogadott.

– *És mit mondott?*

– Hogy amelyik személyzetis engem nem akar felvenni, az csak hívja fel őt telefonon... Amitől persze óvakodtak.

– *Hova jutott be ezzel a magas protekcióval?*

– Nem akartam én máshova, csak egy népművészeti cikkekkel foglalkozó káfészobába. És sikerült. Visszamentem, megmondtam a személyzetisnek, mit üzen Péter Gábor... Nagyot nézett, a dolog el volt intézve. Így hát én Péter Gáborra rosszat nem mondhatok. A háború után is abszolút korrekt volt irányomban, most is segíteni akart...

– *Na de mégis elrendelte a letartóztatását később!*

– Nem tudom én, hogy ő még létezett-e akkor.

– *Mikor vitték be?*

– Látja: nem tudom a pontos napot. Nem emlékszem. Csak arra emlékszem, hogy meleg nyár végi vagy őszi eleji nap volt. 1952 nyár végén vagy őszi elején... egyik este... Mentem haza munkából. És a ház előtt állt... egy ilyen... rabomobil. Abból kiugrott egy nagy csomó ávós. Hátracsavarták a karomat, bedobtak a kocsiába. Belül keskeny kis fülkék voltak, betettek az egyikbe; én voltam az egyetlen utas. Azt próbáltam megfigyelni, hová visznek. Éreztem, hogy a Fő utcában kötünk ki. Betettek a liftbe, fölvittek a legfelső emeletre, be az őrcsoszobájába. Meztelenre vetkőztettek, az egyik őrcsoszobájába, nagy durván, a fenekembe, azután visszaadták a ruhát, elvették a cipőfüzőt, nadrágszíjat... Mindvégig a saját holmimban voltam, ami csakhamar elkezdett persze lerohadni rólam. Betettek egy zárkába, ahol nem volt semmi, csak egy fapriccs, vaskerettel, alacsonyan

a földön, meg egy WC-csésze. Alig telt el tíz perc, jöttek értem. Levittek egy nagy terembe, ott volt... számításom szerint... több, mint negyven kihallgató. Szemben velem a szovjet tanácsadó ült, mellette a tolmács, a másik oldalán a főelőadó. A szovjet tanácsadó azt mondja nekem: „Szalai, magának most a fejére esett egy téglá.” Az én fejemre? – kérdeztem. – Az én fejemre nem esett semmi. „De esett!” – mondja erre a szovjet tanácsadó. És így folytatja: „És ez nagyon súlyos dolog. Nagyon magasról esett!” Miután ezt is lefordították nekem, azt mondja: „És akinek a fejére esik egy téglá, az rendszerint meghal. Hacsak gyorsan nem intézkedik egy orvos... És nem mentik meg...”

– *Vagyis mindjárt életveszélyes fenyegetéssel kezdtek.*

– Igen. És így folytatta: „Két dolgot be kell nekünk vallania. Az egyik a maga CIA-tevékenysége.” Nekem nincs semmiféle CIA-tevékenységem – feleltem –, nem beszélek angolul, még németül se tudok, hogyan lehetne nekem CIA-tevékenységem? „Akkor nézzük a másik ügyet – mondja ő –: mi tud maga Wallenberg meggyilkolásáról?” Mondom: az egész világ tudja, mi történt vele!... És még örültem is, hogy erre térnek rá. Mondtam: a Wallenberg-ügyben hajlandó vagyok vallani. Gondoltam: csak jót tudok mondani... De amabban a másik ügyben, sajnos nem tudtam volna mondani semmit. Erre fölvittek... A zárkában le kellett feküdnöm a priccse, de alig hogy lefeküdtem, hallani kezdtem egy hangot. „S...” „S...” „S...” „S...” Mintha egy seprút húzogattak volna a vaspadlón ottan..., ez aztán egész éjjel, megállás nélkül ment. Másnap reggel beadtak egy csajka köménymagos levest és egy darab kenyeret. Aztán levittek megint a főelőadóhoz, megint együtt volt az egész társaság... Azt mondja nekem a főelőadó: „Elfogadom az egyezséget, amit maga javasol. Csak a Wallenberg-ügyről fogjuk kérdezni.” Még hozzátette: „Az ügy fontosságára való tekintettel még ma délután elkezdjük a kihallgatást.” Akkor megint visszavittek. Adtak valami kotyvalékot, már nem is tudom, valami főzeléket, de szerencsére éhes voltam... és ahogy így a főzeléket a kanállal elhúzó, alatta volt egy zsírkocka – és a zsírkockában egy még el nem olvadt pirula!... Azt én kivettem (az egész zsírt vele együtt) és dacára annak, hogy úgy kellett tennem, mintha megettem volna, mert közben fél szemmel persze láttam, hogy az etetőnyíláson át lesi az ő, bevettem-e, sikerült egy alkalmas pillanatban bedobnom a WC-be, és lehúznom a vizet. De nem akart lemenni az az átkozott pilula, hintázott a víz tetején... Más esetekben többnyire már úgy adták be a főzeléket, hogy az a zsírkockabetét meg a gyógyszer elolvadt benne; és olyan is előfordult, nem is egyszer, például mindjárt azon az első délelőttön, hogy jött egy orvos, adott nekem egy injekciót. Kérdezem: hát ez minék? Azt mondja: „A piszok ellen.” Mivel itt, a börtönben, nagyon piszkos minden... „Ez véd a piszok ellen...” – azt mondja...

– *Ki volt az az orvos?*

– Nem tudom. Egy magas, jó arcú ember. Az injekció után olyan gyöngeség jött rám... Ha a feketére azt mondták volna, hogy fehér, én utánuk mondom.

– *Mennyi ideig tartott a hatása?*

– Úgy körülbelül másnap reggelig. Délután levittek... Ott volt egy fiatal ember. Azt mondta, ő a kihallgatóm. Hadnagy volt. Beofcsics György... ennek tudom a nevét. „Előadó úr”-nak kellett szólítani. Azt mondta: „Én magának úr vagyok”. És: „Maga meg nekem senki!”

– *Ő hogyan szólította Önt?*

– Csak annyit mondott: „Szalai”. Azon a legelső kihallgatáson azzal kezdte: „Egyet ne felejtse el, Szalai. Hogy itt

csak az igazat lehet mondani!” És így folytatta: „Lát ottan egy nagy páncélszekrényt? Igen?... Vegye tudomásul, ha maga nem az igazat mondja, akkor azt magára fogjuk gurítani!” Ezután azt mondta: „Akkor most elkezdjük, részleteiben. Maga most el fogja mondani nekünk az igazat arról, hogyan gyilkolta meg Stöckler Lajos és Domonkos Miksa Raoul Wallenberget!” Azt hittem, rám borul az egész épület...

– *Kérdezni nem is kérdezett semmit?*

– De igen. Mondjam el, hol van az amerikai követség épületében a pincelejárát. Mondtam neki, hogy én soha életemben nem jártam az amerikai követségen. Mire ő: „De járt!” Én: „Nem jártam!” Ő: „Járt!” És akkor, talán a gyógyszer hatása alatt is, ráhagytam. Jártam. Gondoltam: jobb nem ellenkezni. Azt kérdi: „Amint bement a főkapun, melyik oldalon volt a pincelejárát?” Mondom: fogalmam sincs. Erre adott egy nagy pofont. Mondom: jobbra. Megint odaszó nekem egyet. Azt mondja: „Nem jobbra!” Hát, ha nem jobbra, akkor balra. Mondtam: balra. Ezzel végre meg volt elégedve. „Rendben van – válaszolta. – Bal oldalról van a pince. És hányszor járt abban a pincében?” Mondtam: egyszer se! Megint kaptam egy hatalmas pofont. Így irányítottak... Ki kellett találnom, hogyan néz ki az amerikai követség épülete belülről.

– *Ez az egy fiatal tiszt egyedül volt a szobában? Vagy más is volt ott, segített pofozni?*

– Egyedül volt. A legtöbbször egyedül volt.

– *Azt a szovjet tisztet, aki „fogadta”, nem látta többé?*

– De, néha bejött. Bejöttek. Megálltak a hátam mögött. Az ember nem nézhetett hátra...

– *Végül is mit akartak Öntől?*

– A végét mondom. A kihallgatási jegyzőkönyvnek a tartalma, vagyis az eredménye az volt, amit a sok verés, éhezetés, gyógyszerek hatása alatt aláírtam – mindenki aláírta volna! –, hogy láttam Wallenberg hulláját az amerikai követség pincéjében. És egyik oldalon revolverrel Stöcklert, másik oldalon revolverrel Domonkost... Azt követően, hogy ezt a jegyzőkönyvet aláírtam, és felvittek a zárkamba... én megpróbáltam öngyilkos lenni.

– *Mennyi idő alatt érték el... , hogy ezt aláírja? Amíg ezt kipurélték?*

– Ez nem kipuréslés, ez betanítás volt!

– *Jó, hát a kipuréslést úgy értem én is, hogy „pofonok útján való jobb belátásra bírás”...*

– De ezt nemcsak utánuk kellett mondanom, ezt nekem le is kellett írnom!... Ez tartott körülbelül hat hónapig. Olyan sovány lettem, csupa csont és bőr voltam. És végig zavartak. Nem hagytak aludni. Aludtam egy órát, felverték. Megint lefekhettem, mire elaludtam, megint felzörgettek. Egyszer kegyetlenül megtalpaltak... Az úgy történt, hogy ültem bent az előadómnál, ő az íróasztalánál, és az én székeimen. Már nem volt mit kihallgatni rajtam... és ott ültünk csöndben. Mondom neki: Előadó úr! Én szeretnék magával egyszer úgy beszélni, mint ember az emberrel. Azt mondja: „Tessék”. Mondom: Nézze, ez az ügy olyan, mintha a nyílások csinálták volna... És maga még nagyon fiatal ember. A zsidóságának a világtörténelem sokszor volt üldözésben része... Elég, ha csak megnézi a Bibliát: olvassa el Eszter könyvét! Ott is – mondom – erőt vettek az ellenségeiken. A második világháború végkimenetele is ezt bizonyítja: alámerültek ellenségeik... Azt feleli erre, ez a Beofcsics, gúnyosan: „Köszönöm, Szalai, hogy felvilágosított”. Másnap bejön egy őrnagy, azt hiszem, Hulay volt a neve, az néha belehallgatott a kihallgatásokba. Azt mondja nekem ez a Hülly: „Hát Szalai, azért, amit maga tegnap, mint »ember

az embernek« elmondott az előadójának, amit ezért most kapni fog, azt nem teszi zsebre!” Behívott egy másik bitangot, lehúzták a cipőmet, vagy kétszázat rávágtak a talpamra gumibottal, a végén már nem is éreztem... Fellocsoltak. Nem tudtam menni, úgy vittek föl...

– Említette az előbb, hogy a végzetes jegyzőkönyv aláírása után öngyilkosságot próbált elkövetni a zárkában. Hogyan lehet öngyilkossággal kísérletezni ott, ahol ehhez minden eszköz hiányzik?

– Mint sok más rab... kenyeret szárítottam... élesre. És elkezdtem azzal vagdalni a csuklómat. De nem vér jött, csak valami vizenyő... Akkor eldobtam a kenyeret, azzal az elhatározással, hogy majd a tárgyaláson megmondom az igazat. Így is meg kell halni, úgy is meg kell halni... Így nem érdekes életben maradni.

– Ígérték talán, hogy életben maradhat?

– Ígérték. Ígérték.

– Milyen módon? Hogyan?

– Hogy ha én bemondom, hogy Domonkost meg Stöcklert revolverrel láttam a holttest mellett, akkor én életben maradok. Ezt egyébként egy orvos ígérte... A jó orvos...

– Ez az orvos több ízben igyekezett... a lelkére beszélni?

– Többször.

– Akkor még vissza a per előkészületeihez: azt sem tudta, hogy kik vannak letartóztatva ebben az ügyben Önnel együtt?

– Azt hallottam egyszer, hogy valakit vernek a szomszéd zárkában. Hallottam egy nagy testnek a zuhanását... De hogy ki volt, azt nem tudom. Jajgatást is hallottam, meg azt, hogy „Nem tudom”... Át lehetett hallani.

– A családja tudott Önről ez alatt az idő alatt bármit is?

– Semmit. Semmilyen kapcsolata nem volt.

– Azt sem tudták, hogy akkor este miért nem ment haza?

– Először nem is kerestek. A feleségem a lányommal épp lent volt Erdélyben, hogy a gyerekek legyen friss tej... ez az. Akkor ott jobb világ volt, mint itt. Én abban az időben egyedül laktam. A fivérem egy idő után érdeklődött; formálisan kidobták az Államvédelmi Hatóság épületéből... Namármost engem körülbelül hat hónap múlva elkezdtek felhízlalni. Olyan ennivalót még otthon sem ettem, mint amilyet akkor ott tálaltak élelem... Rizsfelfújtat friss málnával... borsatóval leöntve... Borjúbecsinaltat korai zöldborsóval... Mindig megkérdezték, mi a kívánságom. Háromféle étlapot is hoztak, abból is választhattam, de ha lett volna valami egyébre gusztusom, azt is meghozták volna...

– És ezt ki intézte? Ki leste a gusztusát? Ugyanaz az előadó?

– Beadta az ór az étlapot.

– Jobb zárkába is került?

– Nem. Ugyanott hagytak, de kaptam egy szalmazsákot meg egy szalmapárnát. Most már olvasni is engedtek. Abból is válogathattam. Kérdezték, mit szeretnék olvasni? Mondtam: Jókaitól A jövő század regényé-t. Megkaptam. Meg Mikszáthot. Nagyon jó könyveket!... Aztán egyszer csak nyílik az ajtó... és betettek hozzám valakit. Bemutatkozik az illető: „Károlyi Márton vagyok.” Kiderült, hogy ávós alezredes. Kérdezem tőle: maga mit keres itt? Azt mondja: „Konc vagyok. Odadobtak koncnak.”

– Nem félt tőle?

– Eleinte talán félttem egy kicsit. De jó volt végre nem egyedül lenni. Ez elmondta, hogy a felesége óvónő... A Fadrusz utcában laktak... Bördíszműves volt az eredeti szakmája... Nem tagadta, hogy bűnös.

– Ez legalábbis szokatlan.

– Állandóan rettegett, hogy halálra fogják ítélni! Csak azért volt mérges, hogy miért éppen őt választották, miért nem vonták felelősségre az összes többit is? Egyszer éjjel...

már aludtam... úgy éjjel két óra körül lehetett... Fölrázott. Azt mondta: „Most elmondok magának egypár dolgot. Ilyenkor – éjjel 2 és 4 óra között – ki vannak kapcsolva a mikrofonok.” Mondom: hagyjon aludni, nem érdekel. De ő csak mondta, mondta... Szörnyű idegállapotban volt. Azt mondta: „Szalai úr, higgye el nekem, ez most roppant veszélyes időszak. Most mindent törvényességi alapon akarnak csinálni!”... Mondtam neki: ide hallgasson, hagyjon engem aludni, örülök, hogy az én ügyem már be van fejezve, nem akarok megtudni államtitkokat... De ez csak beszélt, beszélt...

– Mégis, miről?

– Elsősorban Mindszentyről. Hogy teljesen ártatlan volt. Ő tartozott a legfőbb kihallgatói közé. És ő vitte el a papírokat Rákosinak: a kihallgatási jegyzőkönyveket... Elmesélte, hogy Mindszenty az aláírása mellé mindig odatette két latin szónak a kezdőbetűit. Rákosi azt kérdezte: „Mi ez? Ez a két betű? Ezt meg kell fejteni!” Károlyi szerzett egy katolikus békepapot, és az megfejtette, hogy azt jelenti: minden hazugság...

– Igen, ez benne van az Emlékirataiban is. Úgy írta alá, hogy „Mindszenty C. F.” – ez a „coactus fecit” pedig azt jelzi, hogy kényszer hatására tette, vagyis érvénytelen.

– Utána a börtönben agyba-főbe verték Mindszentyt... napokig nem tudott enni meg járni... meg nem tudott miccsinálni... A lényeg az volt, Károlyi azt magyarázta nekem, hogy az egész pert Rákosi irányította. Volt olyan kihallgatási jegyzőkönyv, amit Rákosi összetépett, és azt mondta: nem jó. És akkor másnap úgy irányították a dolgokat... De a legnagyobb dolog, amit senki sem tud, én most elmondok Önnek: arról tájékoztatott Károlyi, hogy a bírák, akik vezették ezeket a koncepciók pereket, attól függően, hogy milyen nagy volt a per: borítékpénzt kaptak! A legnagyobb összeg százezer dollár volt...

– Bizonyára nem dollár, hanem forint...

– Dollár volt, higgye el, nem keverem össze! Például a Mindszenty-per ügyésze százezer dollárt kapott! A Rajk-perben a bíró szintén százezer!

– Talán százezer forintnak megfelelő dollárt? ... Nagyon sok pénz volt az is.

– Ez orosz módszer – magyarázta nekem Károlyi. Sztalini módszer. Borítékpénz. Ő adta át minden tárgyalás végén, személyesen.

– Az ügyükről nem mondott Károlyi Márton semmit?

– Azt mondta, hogy egy antiszemita különítmény vette kezébe az ávéhán. A vezetője egy Nagy nevezetű ezredes vagy őrnagy volt. Ezek letartóztatták a doktor Benedeket, a Zsidó Kórház igazgatóját, sok mindenkit... körülbelül ezer embert... köztük több ávost. Eredetileg nagy pert akartak csinálni; volt itt valami nemzetközi összefüggés. Volt, ugye, Csehszlovákiában a Slanszky-ügy, Magyarországon a Stöckler-Domonkos ügy, Romániában az Ana Pauker-per... azt ki is végezték. Aztán a moszkvai zsidó orvosok pere...

– Véleménye szerint miért akarták Wallenberg ügyét is belekeverni?

– Gondolom, egy magas rangú szovjet egyénről akarták a figyelmet elterelni, aki ebben az ügyben valami „ügyetlenséget” követett el. Valamit mondtak nekem egyébként kihallgatás közben, valami olyasmit, hogy sokat piszkálják ezt a kérdést Nyugaton, pedig Wallenberget a pesti zsidók ölték meg!

– Péter Gábor ült már, amikor Ön szabadult?

– Ült. Velem szemben volt egy zárka, ott volt egy darabig.

– Ezt honnan lehetett tudni?
– Egyszer hallottam, amint az őr azt mondja neki: „Gábor, Gábor... – azt mondja –, te, aki annyi embert megkínóztál, és most itt vagy, és most neked kell ugyanazt végigszenvedned...: nem akarod eltűnni?” És mondott neki valamit, valami nagyon gorombát. Vagyis hallottam, hogy elhallgatatta. Nem bántak vele jól. De azután én már elég hamar szabadultam. A tiszt, aki kiengedett, azt mondta nekem, „Maga szabad”, én azt kérdeztem: „Milyen jogcímen?”, ő azt felelte: „Bűncselekmény hiányában”, akkor elfutott a mérge, és eléggé meggondolatlanul azt mondtam: „És ezért kínoztak itt engem hat hónapig?” Mire a tiszt: „Ezek a rohadt disznók, ezek fel akarták volna akasztani magát, pedig nem érdemelte!” És akkor azt gondoltam, talán jó volt, hogy ez hat hónapig húzódtott, ez a vallatás... Már közben is volt néha olyan érzésem, azzal biztattam magam, hogy aki időt nyer, életet nyer. Hiszen talán, ha én előbb feladom... Előbb aláírom... Ha én nem húzom, minden gyötrelmem dacára... Akkor még lett volna idejük megrendezni a pert. És így

talán... biztosan nagyon sokaknak tudtam megmenteni az életét!

– Találkozott valakivel utóbb a szabad életben?

– Az első utam Stöcklerékhez vezetett. Stöcklerné betegen feküdt éppen. De azt a boldogságot, ahogy az fogadott! Rögtön telefonált a barátnőjének. „Itt ül nálam Szalai – azt mondja –, most jött ki a börtönből. Most már az én férjem is minden pillanatban szabadulhat!” Azután elmentem a hitközség épületébe a Síp utcába, dr. Seifert Gézához. Másnál nem jártam. De például a doktor Benedekkel 1954 Szilveszter éjjel véletlenül öszetalálkoztam a Duna-parton az egyik szállodában. Kiderült: ő nem is tudta, hogy én is bent voltam! Vagy Szabó Károly, az a régi bráto, ugye, aki összehozott Wallenberggel... Miután kijött, messzire elkerült engemet. Egyszer az utcán öszetalálkoztunk. „Szerbusz, szerbusz” – úgy rohant el mellettem. De én nem csodálkoztam...

– Megengedi, hogy nyilvánosságra hozzam, amit nekem elmondott?

– Azért jöttem most haza az Óceánon túlról, hogy elmondjam.

Kőbányai János / MEGVÁLTÓ

FILMNOVELLA

I / A hír

[JANCSÓ MIKLÓSNAK,
HOGY LEFORGASSA]

A film első képe sötét alkonyi tájat mutat. Egy erdő tisztásán roppant, frissen ásott földhalom. A háttérben körvonalazhatatlan nagy tömegű épület, füstölgő kéményekkel. Lehet üzem vagy krematórium is. Amíg ezt a „holdbéli”, misztikusan fotózott félelmetes tájat látjuk, a Hang a következő pár verset mondja Ezékiel könyvéből:

„Lón énrajtam az Úrnak keze, és kivitt engem az Úr lélek által, és letón engem a völgynek közepe, mely csontokkal rakva vala.

És átvitt engem azok mellett körös-körül, és imé felette sok vala a völgy színén, és imé igen megszáradtak vala.

És monda nékem; Embernek fia! Vajon megelégednek ezek a tetemek? és mondék: Uram, Isten, te tudod.

És monda nékem: Prófétáld a tetemek felől és mondjad nekik: ti megszáradt tetemek, halljátok meg az Úr beszédit.”

Közben megvirrad. A hajnalba dermedt tisztáson a frissen ásott, széles földhalom hullámlik. Egyik „hullámból” véres-mocskos kéz nyúlik ki, majd utána egy szakállas zsidó feje. Kikászálódik a tömegsírbelől. Állati rémülettel a szemében körbe-

néz, majd vérző lábát maga után húzva, bicegve a párába burkolózó erdő felé fut. Eltűnik.

A következő kép vidéki, hászíd pészáhi ünnepet mutat. Az ünnep családi melege, bensőségessége. Az asztalnál, a vendégeknek fönntartott helyen ül a szakállas zsidó, aki kimenekült a tömegsírbelől. Miközben a pészáhi hággadá szertartásos részeit recitálják – például: épp a bölcs, a gonosz, a jámbor és a balga válaszat –, az öreg csak profétál: „meneküljetek, nem az ünnepnek ideje ez stb.” A család a bolondnak kijáró, elnéző mosollyal csitítgatja. A családfő szól legkisebb fiának, hogy nyissa ki az ajtót Elijáhu profétának, miközben kitölti számára a bort, a kisfiú felkel, kinyitja az ajtót, amin kakastollas csendőrök nyomulnak be. Puskatussal szétverik az ünnepi asztalt, miközben fölhajtják az ott pirosuló borokat, kézzel belemarkolnak az ételbe, hangos káromkodással hajtják kifelé az ünneplőket. Kint az utcán hasonló csoportokat terelnek a kisváros nagy zsinagógája felé. Az utcák bogárzanak a fekete ruhás, csendőrök hajtott zsidóktól. Kiürült házaikból dühvel, „szexuális” éhséggel, vonzalommal zsákmányolnak a falusiak. A rablott holmit, mint valami úrfelmutatást, körmenetben szanaszét hurcolják; köztük a zsinagóga kincseit. A zsinagógában lovas csendőrök léptetnek ágaskodó, jól táplált lovaikon, karddal, korbáccsal kényszerítik az oda beteretelt zsidókat, hogy a számukra kiosztott fejszékkel, husángokkal verjék